

ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ ΣΤΟ ΣΤΑΥΡΟΔΡΟΜΙ ΚΡΙΣΙΜΩΝ ΕΞΕΛΙΞΕΩΝ

Πολιτικές, Στρατηγικές Επιλογές και Προοπτικές
Τόμος πρακτικών επιστημονικού συνεδρίου

- Αποστολόπουλος Δημήτρης ■ Βαβούρας Γιάννης ■ Βάκη Φωτεινή
- Βάλβης Αναστάσιος ■ Βανδώρος Σωτήρης ■ Βλαχόπουλος Σπυρίδων
- Γιαννοπούλου Αρχοντούλα ■ Γκόρτσος Χρήστος ■ Θεοδωρικόκος Παναγιώτης ■ Κοντιάδης Ξενοφών ■ Κουτσογιάννης Αλέκος
- Κουτσούκης Νικήτας-Σπύρος ■ Μακέδος Ιωάννης ■ Μαρσέλλος Χρήστος ■ Μαυρομούστακου Έβη ■ Μπακογιάννης Κωνσταντίνος
- Μπαλάφας Βασίλειος ■ Μπαλούρδος Διονύσης ■ Μπιτζένης Αριστείδης ■ Ναγόπουλος Νίκος ■ Παπάζογλου Μάνος ■ Πετρόπουλος Σωτήρης ■ Πιστικού Βικτώρια ■ Ρόντος Κώστας
- Ρουκανάς Σπυρίδων ■ Σαρρής Νίκος ■ Σιάχος Δημήτρης ■ Τάσσης Χρυσάνθος ■ Τρούλης Μάρκος ■ Τσάπαλα Φλώρα ■ Τσιλιώτης Χαράλαμπος ■ Τσιμάρas Κωνσταντίνος ■ Τσιριγιώτης Διονύσιος
- Φαράντος Γεώργιος ■ Χριστοφορίδου Στυλιανή

ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ ΣΤΟ ΣΤΑΥΡΟΔΡΟΜΙ ΚΡΙΣΙΜΩΝ ΕΞΕΛΙΞΕΩΝ

Πολιτικές, Στρατηγικές Επιλογές και Προοπτικές

Ελλάδα και Ευρωπαϊκή Ένωση στο σταυροδρόμι κρίσιμων εξελίξεων
ISBN 978-960-562-471-2

ΝΟΜΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Μαυρομικάλη 23, 106 80 Αθήνα
Τηλ.: 210 3678 800 • Fax: 210 3678 819
<http://www.nb.org> • e-mail: info@nb.org

Αθήνα: Μαυρομικάλη 2, 106 79 • Τηλ.: 210 3607 521
Πειραιάς: Φίλωνος 107-109, 185 36 • Τηλ.: 210 4184 212
Πάτρα: Κανάρη 15, 262 22 • Τηλ.: 2610 361 600
Θεσ/νίκη: Φράγκων 1, 546 26 • Τηλ.: 2310 532 134

Σύμφωνα με το Ν. 2121/93 για την Πνευματική Ιδιοκτησία απαγορεύεται η αναδημοσίευση και γενικά η αναπαραγωγή του παρόντος έργου, η αποθήκευσή του σε βάση δεδομένων, η αναμετάδοσή του σε ηλεκτρονική ή οποιαδήποτε άλλη μορφή και η φωτοανατύπωσή του με οποιονδήποτε τρόπο, χωρίς γραπτή άδεια του εκδότη.

ΔΗΛΩΣΗ ΕΚΔΟΤΙΚΟΥ ΟΙΚΟΥ

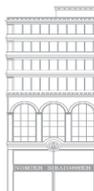
Το περιεχόμενο του παρόντος έργου έχει τύχει επιμελούς και αναλυτικής επιστημονικής επεξεργασίας. Ο εκδοτικός οίκος και οι συντάκτες δεν παρέχουν διά του παρόντος νομικές συμβουλές ή παρεμφερείς συμβουλευτικές υπηρεσίες, ουδεμία δε ευθύνη φέρουν για τυχόν ζημία τρίτου λόγω ενέργειας ή παράλειψης που βασίστηκε εν όλω ή εν μέρει στο περιεχόμενο του παρόντος έργου.

Art Director: Θεόδωρος Μαστρογιάννης
Υπεύθυνος Παραγωγής: Ανδρέας Μενούνος
Φωτοστοιχειοθεσία: Ρούσσα Πετράτου
Παραγωγή: NB Production AM250915M23

NOMIKI BIBLIOTHIKI GROUP

23, Mavromichali Str., 106 80 Athens Greece
Tel.: +30 210 3678 800 • Fax: +30 210 3678 819
<http://www.nb.org> • e-mail: info@nb.org

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced by any means, without prior permission of the publisher.

member of Europe's 500
dynamic universities

Committed to excellence

© 2015, ΝΟΜΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΑΕΒΕ

ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΚΑΙ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ
ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ

ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ ΣΤΟ ΣΤΑΥΡΟΔΡΟΜΙ ΚΡΙΣΙΜΩΝ ΕΞΕΛΙΞΕΩΝ

Πολιτικές, Στρατηγικές Επιλογές και Προοπτικές

Τόμος πρακτικών επιστημονικού συνεδρίου

Λουτράκι, 6-8 Δεκεμβρίου 2013

Επιστημονική επιτροπή:

Νικόλαος Τζιφάκης, Επικ. Καθηγητής (Συντονιστής)

Αστέρης Χουλιάρης, Καθηγητής

Σωτήρης Ρούσσοσ, Αναπλ. Καθηγητής

Χαράλαμπος Τσιλιώτης, Επικ. Καθηγητής

Σωτήρης Βανδώρος, Λέκτορας

Μάνος Παπάζογλου, Λέκτορας

Δημήτρης Ροζάκης, Λέκτορας

Ευστάθιος Φακιολάς, Λέκτορας

Οργανωτική επιτροπή:

Παντελής Σκλιας, Καθηγητής, Πρόεδρος Τμήματος ΠΕΔΙΣ

Κατερίνα Δούνδη, Διοικητική υπάλληλος

Έλενα Μαρκούτση, Διοικητική υπάλληλος

ΝΟΜΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Greece and the European Union at the crossroads of crucial developments
ISBN 978-960-562-471-2

COPYRIGHT

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted, in any form or by any means, without the prior permission of NOMIKI BIBLIOTHIKI S.A., or as expressly permitted by law or under the terms agreed with the appropriate reprographic rights organisation. Enquiries concerning reproduction which may not be covered by the above should be addressed to NOMIKI BIBLIOTHIKI S.A. at the address below.

DISCLAIMER

The content of this work is intended for information purposes only and should not be treated as legal advice. The publication is necessarily of a general nature; NOMIKI BIBLIOTHIKI S.A. makes no claim as to the comprehensiveness or accuracy of the information provided; Information is not offered for the purpose of providing individualized legal advice. Professional advice should therefore be sought before any action is undertaken based on this publication. Use of this work does not create an attorney-client or any other relationship between the user and NOMIKI BIBLIOTHIKI S.A. or the legal professionals contributing to this publication.

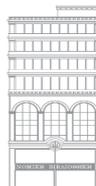

NOMIKI BIBLIOTHIKI

23, Mavromichali Str., 106 80 Athens Greece
Tel.: +30 210 3678 800 • Fax: +30 210 3678 819
<http://www.nb.org> • e-mail: info@nb.org

© 2015, NOMIKI BIBLIOTHIKI S.A.

Αγαπητή Αναγνώστρια,
Αγαπητέ Αναγνώστη,

Κρατάτε στα χέρια σας τον πρώτο συλλογικό τόμο του Τμήματος Πολιτικής Επιστήμης και Διεθνών Σχέσεων (ΠΕΔΙΣ) του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου, αποτέλεσμα του Πρώτου Συνεδρίου ΠΕΔΙΣ που πραγματοποιήθηκε τον Δεκέμβριο του 2013. Πρόκειται για μια σημαντική, διεπιστημονική δουλειά, μια συλλογική προσπάθεια μελών ΔΕΠ του Τμήματός μας, τα οποία και θερμά ευχαριστώ. Το ΠΕΔΙΣ για ακόμη μια φορά καινοτομεί. Σε μόλις 8 χρόνια λειτουργίας:

Διαθέτει άρτια καταρτισμένο, με διεθνή επιστημονική εμβέλεια επιστημονικό δυναμικό,

Διαθέτει ανταγωνιστικό, άρτιο και διεπιστημονικό πρόγραμμα σπουδών, προσαρμοσμένο στις πρόσφατες επιστημονικές εξελίξεις,

Καλύπτει πλήρως και με ίδιες δυνάμεις τις διδακτικές ανάγκες του προπτυχιακού προγράμματος σπουδών, χωρίς να αναγκάζεται να καταφεύγει σε εξωτερικούς συνεργάτες, γεγονός που το καθιστά αυτοδύναμο και βιώσιμο Πανεπιστημιακό Τμήμα,

Διαθέτει μια πλήρως εξοπλισμένη και εξειδικευμένη στην πολιτική επιστήμη και τις διεθνείς σχέσεις βιβλιοθήκη με 7.000 τίτλους βιβλίων και ηλεκτρονική πρόσβαση στα σημαντικότερα ηλεκτρονικά περιοδικά,

Έχει αναπτύξει ιδιαίτερα σημαντικές διεθνείς συνεργασίες για την εκπόνηση ερευνητικών πρωτοβουλιών,

Έχει συστήσει και λειτουργεί τέσσερα Μεταπτυχιακά Προγράμματα Σπουδών, εκ των οποίων το ένα ξενόγλωσσο, με σημαντικές διεθνείς συνεργασίες,

Επιτελεί σημαντικό έργο στη τοπική κοινωνία μέσα από κοινωνικές συμπράξεις και συνεργασίες,

Πραγματοποίησε το πρώτο ξενόγλωσσο Καλοκαιρινό Πανεπιστήμιο με συμμετοχή διακεκριμένων επιστημόνων από την Ελλάδα και το Εξωτερικό,

Μέλη ΔΕΠ του Τμήματος πρωτοστατούν σε ανταγωνιστικά ερευνητικά προγράμματα και πρωτοβουλίες,

Διαθέτει Εδρα Jean Monnet,

Ανταποκρίθηκε με ιδιαίτερη επιτυχία στη διαδικασία της εξωτερικής αξιολόγησης τα αποτελέσματα της οποίας μπορείτε να δείτε στον ιστότοπο του ΠΕΔΙΣ.

Σας καλώ να επισκεφθείτε την ιστοσελίδα του ΠΕΔΙΣ (pedis.uop.gr) και να μοιραστείτε μαζί μας την κοινή προσπάθεια για ποιοτική αναβάθμιση των σπουδών στη χώρα μας. Ευελπιστούμε ότι ο παρών συλλογικός τόμος αποτελεί μέρος αυτής της προσπάθειας, δίνοντας χώρο σε σημαντικό αριθμό συναδέλφων επιστημόνων από άλλα πανεπιστημιακά ιδρύματα της χώρας. Η προσπάθεια θα συνεχιστεί και η διοργάνωση του Δεύτερου Συνεδρίου του ΠΕΔΙΣ το 2015 θα δημιουργήσει ακόμη περισσότερες ευκαιρίες για συνέργειες και επιστημονική δουλειά.

Με εκτίμηση,

Καθηγητής Παντελής Σκλιας

Πρόεδρος ΠΕΔΙΣ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Στη δημόσια συζήτηση ο όρος κρίση χρησιμοποιείται ευρύτατα για να χαρακτηρίσει πολύ διαφορετικά φαινόμενα. Αν και διατυπώνονται διαφορετικές έννοιες και προσεγγίσεις για την «κρίση» ωστόσο, αποτελεί κοινή διαπίστωση ότι τα θεμελιώδη στοιχεία της οικονομίας, της πολιτικής, των θεσμών του κράτους και της κοινωνίας βρίσκονται σε ένα στάδιο μεταβολής. Ανάλογη κοινή εκτίμηση υφίσταται και για τη διασύνδεση των φαινομένων «κρίσης» μεταξύ των πεδίων της πολιτικής, της οικονομίας και της κοινωνίας, στα οποία παρατηρούνται αλληλένδετες συνέπειες και παρενέργειες.

Σε μία τέτοια συγκυρία, λοιπόν, οφείλουμε να αναζητήσουμε διεπιστημονικές προσεγγίσεις για να μελετήσουμε με μεγαλύτερη ακρίβεια και αποτελεσματικότητα τα φαινόμενα αυτά, καθώς και για να διατυπώσουμε προτάσεις που ενδεχομένως να προσφέρουν εναλλακτικές λύσεις για καλύτερες προοπτικές για τη λειτουργία του κράτους, των δημοκρατικών θεσμών και της οικονομίας.

Αυτός είναι ο προβληματισμός που καθοδήγησε την επιλογή διεξαγωγής ενός διεπιστημονικού συνεδρίου από το Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Διεθνών Σχέσεων (ΠΕΔΙΣ) της Σχολής Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου υπό τον τίτλο «Ελλάδα και Ευρωπαϊκή Ένωση στο Σταυροδρόμι Κρίσιμων Εξελίξεων: Πολιτικές, Στρατηγικές Επιλογές και Προοπτικές» (Λουτράκι, 6-8 Δεκεμβρίου 2013).

Θεωρούμε ότι οι εξελίξεις σε εθνικό επίπεδο έχουν μία αυτονόητη αναφορά στις εξελίξεις σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Αλλά και αντιστρόφως, ότι και η κατάσταση μίας χώρας αναμφίβολα ασκεί τη δική της επίδραση σε ένα θεσμικό περιβάλλον στενής πολιτικής και οικονομικής συνεργασίας, όπως αυτό που έχει αναπτυχθεί στην Ευρωπαϊκή Ένωση.

Οι συζητήσεις στις ομάδες εργασίας του συνεδρίου αναζήτησαν αιτίες και ερμηνείες της κατάστασης στην Ελλάδα. Ορισμένα από τα βασικότερα ερωτήματα που συζητήθηκαν είναι και τα εξής: Ποιες είναι οι προοπτικές του πολιτικού συστήματος και της δημοκρατίας, όπως καθιερώθηκαν κατά τη Μεταπολίτευση το 1974; Ποιες είναι οι θεμελιώδεις αλλαγές που συντελούνται στο κράτος και ποιες είναι οι συνέπειές τους; Ποιες είναι οι εναλλακτικές προτάσεις για την αποκατάσταση της μεγάλης οικονομικής κρίσης που διέρχεται η χώρα, καθώς και των σοβαρών παρενεργειών της για το βιοτικό επίπεδο μεγάλου τμήματος του πληθυσμού;

Είναι προφανές ότι η έκταση, το βάθος, οι συνέπειες της οικονομικής κρίσης που ραγδαία μετατράπηκε και σε εξίσου πολυδιάστατη πολιτική κρίση είναι τέτοιες που θέτουν σε δοκιμασία καθιερωμένες επιστημονικές θεωρήσεις και

παραδοχές, ακόμη και την ίδια την εγκυρότητα των εννοιών και των αναλυτικών εργαλείων που χρησιμοποιούμε για να αναμετρηθούμε με την εμπειρική πραγματικότητα, η οποία παρουσιάζεται πιο δυσερμήνευτη και κυρίως πιο απρόβλεπτη από ποτέ.

Για τους λόγους αυτούς, η συνάντηση διαφορετικών κλάδων της επιστήμης θα ωφελήσει την καλύτερη κατανόηση των φαινομένων. Οι εισηγήσεις των συνέδρων αναπτύχθηκαν σε τέσσερις βασικούς άξονες:

- Το πολιτικό σύστημα,
- Σύνταγμα, διοίκηση, κράτος,
- Οικονομία και Διεθνείς Σχέσεις,
- Φιλοσοφία

Η έκδοση κειμένων ανάλυσης στηριγμένων στις εισηγήσεις θεωρούμε ότι συμβάλλει στην ανάπτυξη της έρευνας και του δημόσιου διαλόγου. Στον παρόντα τόμο πρακτικών περιλαμβάνονται, κατόπιν διαδικασίας κρίσης, τα πλήρη και αναθεωρημένα κείμενα 31 εισηγήσεων. Ο αναγνώστης εύκολα θα διαπιστώσει τη μεγάλη ποικιλία τόσο στις θεματικές που γίνονται αντικείμενο διαπραγματεύσεως, όσο και στις θεωρητικές επιλογές και τις μεθοδολογικές προσεγγίσεις, αποκτώντας έτσι μια πανοραμική ματιά στην εξέταση ενός υπό εξέλιξη πολυσύνθετου φαινομένου.

Ταυτόχρονα, διαφαίνεται, λιγότερο ή περισσότερο, να συνδέει το σύνολο των κειμένων η πεποίθηση ότι η εντελέστερη κατανόηση της τρέχουσας συγκυρίας μας υποχρεώνει να αναθεωρήσουμε σταθερές και βεβαιότητες του παρελθόντος και να αναγνωρίσουμε τις ερμηνευτικές δυσκολίες και υψηλές απαιτήσεις που θέτει ο μεγάλος βαθμός απροσδιοριστίας που εμφανίζει η αντιμετώπιση της κρίσης και η τελική έκβασή της.

Έτσι, ενώ η κοινή αγωνία όλων είναι τι μας επιφυλάσσει το μέλλον και πώς μπορούμε να το καταστήσουμε ελπιδοφόρο ή τουλάχιστον λιγότερο επαχθές, η ματιά στρέφεται και στο άμεσο παρελθόν, εφόσον η σημερινή συνθήκη οδηγεί πολλούς από τους συγγραφείς των κειμένων του τόμου να στοχαστούν αναδρομικά πλείστα γνωρίσματα της Γ' Ελληνικής Δημοκρατίας σε άμεση συνάφεια, βεβαίως, με την Ευρωπαϊκή Ένωση αλλά και γενικότερα το διεθνές περιβάλλον και την παγκόσμια οικονομία, καθώς εσωτερικές και διεθνείς διαστάσεις της κρίσης διασυνδέονται ουσιαστικά.

Η κρίση νομιμοποίησης του ελληνικού πολιτικού συστήματος και η κατακόρυφη πτώση της εμπιστοσύνης προς τους πολιτικούς θεσμούς θεματοποιείται σε αρκετά από τα κείμενα του τόμου αυτού, είτε με περισσότερο θεωρητική είτε με περισσότερο εμπειρική στόχευση. Οι καταβολές και η εξέλιξη του ελληνικού κράτους, σύγχρονες όψεις του κομματικού συστήματος, η δυσανεξία απέ-

ναντι στη δημοκρατία, ο ρόλος της κοινωνίας πολιτών μελετώνται με όρους κοινωνικής θεωρίας ή με όρους πολιτικής επιστήμης και συγκριτικής πολιτικής ανάλυσης.

Σε επόμενη ενότητα κειμένων εξετάζεται η αναγκαιότητα και το περιεχόμενο μιας συνταγματικής αναθεώρησης και θεσμικών τομών προκειμένου ακριβώς να αντιμετωπιστούν όψεις της κρίσης του πολιτικού συστήματος. Εξίσου, μελετώνται όψεις της λειτουργίας της Δημόσιας Διοίκησης αλλά και των Ανεξάρτητων Διοικητικών Αρχών.

Μια άλλη ενότητα κειμένων συνιστούν όσα επικεντρώνονται σε όψεις της οικονομικής κρίσης, αποτιμώντας τα αποτελέσματα της διαχείρισής της στην ελληνική περίπτωση, καθώς και τις κοινωνικές της συνέπειες όπως η φτώχεια και η επισφάλεια, ενώ εκ παραλλήλου καταπιάνονται με το πολυπόθητο ζητούμενο της ανάπτυξης. Εξίσου, αντικείμενο διαπραγμάτευσης γίνεται η οικονομική διακυβέρνηση στην Ευρωπαϊκή Ένωση εν μέσω κρίσης και η διαδικασία της Ευρωπαϊκής Τραπεζικής Ένωσης. Η διεθνής θέση της χώρας και ερωτήματα που αφορούν το κατά ποιους τρόπους πλήττεται και τι είδους στρατηγικές οφείλει να εφαρμόσει προκειμένου να ανακάμψει εξετάζονται σε κείμενα που εξειδικεύουν τις διεθνείς οικονομικές σχέσεις της Ελλάδας με τα Βαλκάνια, την Ανατολική Μεσόγειο και τις BRIC.

Τέλος, τρία φιλοσοφικά κείμενα υψηλής ποιότητας, μας προσφέρουν μια περισσότερο αφαιρετική κι έμμεση ματιά στην κρίση και μας θέτουν σε ένα καθεστώς διερώτησης σχετικά με τις έννοιες και τις αξίες που σχετίζονται με αυτήν.

Το συνέδριο χρηματοδοτήθηκε από το Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου, το Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών «Διεθνείς Σχέσεις και Πολιτικές» του ΠΕΔΙΣ, καθώς και από το Κοινό Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών «Παγκόσμια Πολιτική Οικονομία» του ΠΕΔΙΣ και του Τμήματος Οικονομικής και Χρηματοοικονομικής Επιστήμης του Πανεπιστημίου Νεάπολις Πάφου Κύπρου. Και από εδώ θέλουμε να απευθύνουμε θερμές ευχαριστίες σε όλους όσοι συμμετείχαν ως εισηγητές, συντονιστές και σχολιαστές πάνελ αλλά και το σύνολο των συνέδρων στην κατά γενική ομολογία επιτυχημένη διοργάνωσή του, όπως βεβαίως και σε όσους, όπως οι εθελοντές φοιτητές και φοιτήτριές μας, παρέιχαν πολύτιμη οργανωτική βοήθεια.

Συντελεστές τόμου

Αποστολόπουλος Δημήτρης

Ερευνητής, Ακαδημία Αθηνών

Βαβούρας Γιάννης

Καθηγητής, Τμήμα Δημόσιας Διοίκησης, Πάντειο Πανεπιστήμιο

Βάκη Φωτεινή

Επίκουρη Καθηγήτρια, Τμήμα Ιστορίας, Ιόνιο Πανεπιστήμιο

Βάλβης Αναστάσιος

Υποψήφιος Διδάκτορας, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Διεθνών Σχέσεων, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου

Βανδώρος Σωτήρης

Λέκτορας, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Διεθνών Σχέσεων, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου

Βλαχόπουλος Σπυρίδων

Αναπληρωτής Καθηγητής, Νομική Σχολή, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

Γιαννοπούλου Αρχοντούλα

Διδάκτωρ Φιλοσοφίας, Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales

Γκόρτσος Χρήστος

Καθηγητής, Τμήμα Διεθνών, Ευρωπαϊκών και Περιφερειακών Σπουδών, Πάντειο Πανεπιστήμιο

Θεοδωρικάκος Παναγιώτης

Μέλος Ε.Ε.Δ.Ι.Π., Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου

Κοντιάδης Ξενοφών

Καθηγητής, Τμήμα Κοινωνικής και Εκπαιδευτικής Πολιτικής, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου - Διευθυντής του Κέντρου Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου (Ίδρυμα Τσάτσου)

Κουτσογιάννης Αλέκος

Λέκτορας, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης, Πανεπιστήμιο Κρήτης

Κουτσούκης Νικήτας-Σπύρος

Αναπληρωτής Καθηγητής, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Διεθνών Σχέσεων, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου

Μακέδος Ιωάννης

Υποψήφιος Διδάκτορας, Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας

Μαρσέλλος Χρήστος

Υποψήφιος διδάκτορας, Πανεπιστήμιο X (Παρίσι, Nanterre)

Μαυρομούστακου Έβη

Αναπληρώτρια Καθηγήτρια, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης, Πανεπιστήμιο Κρήτης

Μπακογιάννης Κωνσταντίνος

Διδάκτωρ Συνταγματικού Δικαίου, Ειδικός Επιστήμονας στον Συνήγορο του Πολίτη

Μπαλάφας Βασίλειος

Κάτοχος Μεταπτυχιακού Διεθνείς Σχέσεις και Πολιτικές, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Διεθνών Σχέσεων, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου

Μπαλούρδος Διονύσης

Διευθυντής Ερευνών, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών

Μπιτζένης Αριστείδης

Αναπληρωτής Καθηγητής, Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας

Ναγόπουλος Νίκος

Αναπληρωτής Καθηγητής, Τμήμα Κοινωνιολογίας, Πανεπιστήμιο Αιγαίου

Παπάζογλου Μάνος

Λέκτορας, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Διεθνών Σχέσεων, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου

Πετρόπουλος Σωτήρης

Μεταδιδακτορικός Ερευνητής, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Διεθνών Σχέσεων, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου

Πιστικού Βικτώρια

Υποψήφια Διδάκτορας, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Διεθνών Σχέσεων, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου

Ρόντος Κώστας

Καθηγητής, Τμήμα Κοινωνιολογίας, Πανεπιστήμιο Αιγαίου

Ρουκανάς Σπυρίδων

Λέκτορας, Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών, Πανεπιστήμιο Πειραιώς

Σαρρής Νίκος

Ερευνητής, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών

Σιάχος Δημήτρης

Υποψήφιος Διδάκτορας, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Διεθνών Σχέσεων,
Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου

Τάσσης Χρύσανθος

Διδάσκων επί συμβάσει, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Διεθνών Σχέσεων,
Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου

Τρούλης Μάρκος

Υποψήφιος Διδάκτορας, Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών, Πανεπιστήμιο
Πειραιώς

Τσάπαλα Φλώρα

Υποψήφια Διδάκτορας, Τμήμα Κοινωνιολογίας, Πανεπιστήμιο Αιγαίου

Τσιλιώτης Χαράλαμπος

Επίκουρος Καθηγητής, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Διεθνών Σχέσεων,
Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου

Τσιμάρας Κωνσταντίνος

Επίκουρος Καθηγητής, Σχολή Ευελπίδων

Τσιριγώτης Διονύσιος

Λέκτορας, Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών, Πανεπιστήμιο Πειραιώς

Φαράντος Γεώργιος

Υποψήφιος Διδάκτορας, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Διεθνών Σχέσεων,
Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου

Χριστοφορίδου Στυλιανή

Μεταπτυχιακή Φοιτήτρια, Τμήμα Νομικής, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

Περιεχόμενα

ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΣ.....VII

ΠΡΟΛΟΓΟΣ..... IX

I. ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ

Οι κοινωνιολογικές όψεις της κρίσης αντιπροσώπευσης
στο ελληνικό πολιτικό σύστημα υπό το πρίσμα
των πολιτισμικών προτύπων της Δύσης..... 3

Νίκος Ναγόπουλος

Αναπληρωτής Καθηγητής, Τμήμα Κοινωνιολογίας, Πανεπιστήμιο Αιγαίου

Το ελληνικό πρόβλημα: Μια κοινωνικοπολιτική ανάλυση
της ελληνικής κρίσης 23

Διονύσιος Τσιριγώτης

Λέκτορας, Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών, Πανεπιστήμιο Πειραιώς

Όψεις της διακυβέρνησης: «υποχώρηση» του κράτους ή κρίση
του πολιτικού συστήματος; 39

Αλέκος Κουτσογιάννης

Λέκτορας, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης, Πανεπιστήμιο Κρήτης

Η κρίση εμπιστοσύνης στους αντιπροσωπευτικούς θεσμούς
και οι επιπτώσεις της στην ποιότητα της δημοκρατίας
στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Κοινωνικής Έρευνας..... 57

Νίκος Σαρρής

Ερευνητής, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών

Πολιτικές ταυτότητες και η εκλογική συμπεριφορά
στην εποχή της κρίσης και του Μνημονίου 81

Παναγιώτης Θεοδωρικάκος

Μέλος Ε.Ε.Δ.Ι.Π., Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου

Σοσιαλιστικά κόμματα και πολιτική καρτελοποίηση
στην περίοδο της οικονομικής κρίσης: Η περίπτωση του ΠΑΣΟΚ 89

Χρυσάνθος Δημ. Τάσης

*Διδάσκων επί συμβάσει, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης
και Διεθνών Σχέσεων, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου*

Η Ελληνική Δημοκρατία αντιμέτωπη με τον εξτρεμισμό:
Από αδρανής και αμήχανη, μαχόμενη; 103

Σωτήρης Βανδώρος

*Λέκτορας, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Διεθνών Σχέσεων,
Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου*

Εναντίωση στη Μεταρρύθμιση: Η περίπτωση της αντίδρασης
των τοπικών κοινωνιών στην Ανάπτυξη Αιολικών Πάρκων..... 117

Δημήτρης Σιάχος

*Υποψήφιος Διδάκτορας, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Διεθνών Σχέσεων,
Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου*

Νικήτας-Σπύρος Κουτσούκης

*Αναπληρωτής Καθηγητής, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Διεθνών Σχέσεων,
Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου*

Ο Ρόλος των Πληροφοριακών Συστημάτων σε συνθήκες κρίσης..... 141

Γεώργιος Ι. Φαράντος

*Υποψήφιος Διδάκτορας, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Διεθνών Σχέσεων,
Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου*

Η ενίσχυση της θέσης του πολίτη μέσα από διαβουλευτικές
ή συμμετοχικές διαδικασίες;..... 169

Στυλιανή Μ. Χριστοφορίδου

*Μεταπτυχιακή Φοιτήτρια, Τμήμα Νομικής,
Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης*

II. ΣΥΝΤΑΓΜΑ - ΔΙΟΙΚΗΣΗ - ΚΡΑΤΟΣ

Η κρίση του συστήματος και η αναγκαιότητα της συνταγματικής
αναθεώρησης 185

Χαράλαμπος Μ. Τσιλιώτης

*Επίκουρος Καθηγητής, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Διεθνών Σχέσεων,
Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου, Δ.Ν. – Δικηγόρος*

Κρίση του πολιτικού συστήματος και διαδικασία συνταγματικής αναθεώρησης 199

Ξενοφών Ι. Κοντιάδης

Καθηγητής, Τμήμα Κοινωνικής και Εκπαιδευτικής Πολιτικής, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου – Διευθυντής του Κέντρου Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου (Ίδρυμα Τσάτσου)

Συντακτική ή αναθεωρητική Βουλή;..... 219

Σπύρος Βλαχόπουλος

Αναπληρωτής Καθηγητής, Νομική Σχολή, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

Η θέση του προέδρου της δημοκρατίας ως θεσμικού αντιβάρου σε ενδεχόμενη αναθεώρηση του Συντάγματος 227

Κωνσταντίνος Δ. Τσιμάρας

Επίκουρος Καθηγητής, Σχολή Ευελπίδων

Οι ανεξάρτητες αρχές στο στόχαστρο της συνταγματικής αναθεώρησης 235

Κωνσταντίνος Γ. Μπακογιάννης

Διδάκτωρ Νομικής Παν/μίου Aix - Marseille III, Ειδ. Επιστήμονας στον Συνήγορο του Πολίτη

Από τη διαθεσιμότητα στην κινητικότητα του προσωπικού του δημοσίου τομέα διαμέσου ενός νέου συστήματος αξιολόγησης..... 247

Έβη Μαυρομούστακου

Αναπληρώτρια Καθηγήτρια, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης, Πανεπιστήμιο Κρήτης

III. ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ - ΔΙΕΘΝΗ

Η Πολιτική Οικονομία της Ελληνικής Κρίσης: Μια Σειρά Αποτυχιών 265

Σπυρίδων Ρουκανάς

Λέκτορας, Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών, Πανεπιστήμιο Πειραιώς

Κίνδυνος φτώχειας και οικονομική ύφεση στην Ελλάδα: Τάσεις, προκλήσεις και προοπτικές..... 283

Διονύσης Μπαλούρδος

Διευθυντής Ερευνών, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών

Η επίδραση της απογραφής στη δημοσιονομική αξιοπιστία της Ελλάδας: Κριτική ανάλυση της απορρόφησης της σκιάδους οικονομίας στο επίσημο ΑΕΠ..... 307

Αριστείδης Μπιτζένης

Αναπληρωτής Καθηγητής, Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας

Ιωάννης Μακέδος

Υποψήφιος Διδάκτορας, Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας

Οικονομική διακυβέρνηση και κρίση στην ΕΕ: Επιτείνονται τα προβλήματα νομιμοποίησης; 333

Μάνος Γ. Παπάζογλου

Λέκτορας, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Διεθνών Σχέσεων, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου

Η «Ευρωπαϊκή Τραπεζική Ένωση»: Μια συνοπτική θεώρηση των θεσμικών και κανονιστικών διαστάσεων..... 345

Χρήστος Βλ. Γκόρτσος

Καθηγητής Διεθνούς Οικονομικού Δικαίου, Πάντειο Πανεπιστήμιο Αθηνών, Επισκέπτης Καθηγητής στο Europa Institut του Πανεπιστημίου του Saarlandes, στη Νομική Σχολή του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, και στο Πανεπιστήμιο Πειραιά (Τμήμα Διεθνών Σπουδών)

Είναι η Ελλάδα το μεγαλύτερο πρόβλημα της Ευρωπαϊκής Ένωσης; Η Ελλάδα ως πρίσμα για την ευρωπαϊκή συνοχή 385

Βασίλειος Μπαλάφας

Κάτοχος Μεταπτυχιακού Διεθνείς Σχέσεις και Πολιτικές, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Διεθνών Σχέσεων, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου

Η πολιτική και κοινωνικοοικονομική θέση της Ελλάδας και των λοιπών χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης στο παγκόσμιο σύστημα ανάπτυξης 409

Ιωάννης Βαβούρας

Καθηγητής, Τμήμα Δημόσιας Διοίκησης, Πάντειο Πανεπιστήμιο

Κώστας Ρόντος

Καθηγητής, Τμήμα Κοινωνιολογίας, Πανεπιστήμιο Αιγαίου

Φλώρα Τσάπαλα

Υποψήφια Διδάκτορας, Τμήμα Κοινωνιολογίας, Πανεπιστήμιο Αιγαίου

Η Ελληνική Οικονομική Διπλωματία και τα ζητήματα Ασφάλειας,
υπό το πρίσμα της Παγκόσμιας Πολιτικής Οικονομίας 445

Βικτώρια Πιστικού

*Υποψήφια Διδάκτορας, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Διεθνών Σχέσεων,
Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου*

Διδάγματα εξωτερικής πολιτικής: Το τρίγωνο Ελλάδα-Γερμανία-
Ενωμένη Ευρώπη από την πρώτη μεταπολεμική περίοδο
στην εποχή της σημερινής κρίσης..... 465

Δημήτρης Κ. Αποστολόπουλος

Ερευνητής, Ακαδημία Αθηνών

Αλλαγή εθνικών προτεραιοτήτων: Οι επιπτώσεις της οικονομικής
κρίσης στην Ελληνική Εξωτερική Πολιτική στα Βαλκάνια 479

Αναστάσιος Ι. Βάλβης

*Υποψήφιος Διδάκτορας, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Διεθνών Σχέσεων,
Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου*

Ευρωπαϊκή οικονομική κρίση και στρατηγικές επιλογές
επιβίωσης: Η Ελλάδα στο επίκεντρο της ανακατανομής
ισχύος στην Ανατολική Μεσόγειο..... 501

Μάρκος Τρούλης

*Υποψήφιος Διδάκτορας, Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών,
Πανεπιστήμιο Πειραιώς*

«Η πτώχευση συναντά την ανάπτυξη»: Η Ελλάδα και οι σχέσεις
της με τις χώρες BRIC 515

Σωτήρης Πετρόπουλος

*Μεταδιδακτορικός Ερευνητής, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Διεθνών Σχέσεων,
Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου*

IV. ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ

Η πολιτική ανυπακοή στην εποχή της κρίσης..... 541

Φωτεινή Βάκη

Επίκουρη Καθηγήτρια, Τμήμα Ιστορίας, Ιόνιο Πανεπιστήμιο

Νομιναλισμός και ρεαλισμός στην κρίση της παγκοσμιοποίησης..... 559

Χρήστος Μαρσέλλος

Υποψήφιος διδάκτορας, Πανεπιστήμιο X (Παρίσι, Nanterre)

Πολιτισμική παρακμή και φιλοσοφικός συντηρητισμός:
Διαβάζοντας τον Spengler με τη φιλοσοφική ματιά
του Wittgenstein 573

Αρχοντούλα Γιαννοπούλου

Διδάκτωρ Φιλοσοφίας, Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales

Κίνδυνος φτώχειας και οικονομική ύφεση στην Ελλάδα: Τάσεις, προκλήσεις και προοπτικές

Διονύσης Μπαλούρδος

Διευθυντής Ερευνών, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών

Η μελέτη εξετάζει πώς έχει επηρεαστεί ο κίνδυνος της φτώχειας, κατά τη διάρκεια της τρέχουσας κρίσης. Η βασική παραδοχή είναι ότι η φτώχεια είναι ένα σχετικό φαινόμενο και οι διαφοροποιήσεις θα είναι σύνθετες και απρόβλεπτες. Κυρίως, θα υπάρξει αύξηση της ακραίας και της απόλυτης φτώχειας, περισσότεροι μη-φτωχοί θα έλθουν κοντά στο όριο φτώχειας, ενώ παραδοσιακά μεσαία στρώματα (νέοι φτωχοί) θα περάσουν το κατώφλι της φτώχειας. Καθώς οι μισθοί και οι συντάξεις περικόπτονται, η εργασία γίνεται επισφαλής, η υπερχρέωση οδηγεί σε αδιέξοδο και το υποτυπώδες κοινωνικό κράτος αποδομείται, τα άτυπα δίκτυα στήριξης εξασθενούν και δε μπορεί να έχουν τον υποστηρικτικό τους ρόλο στα αδύναμα μέλη τους. Άλλωστε, διαπιστώνεται ότι η υψηλή εκπαίδευση και η απασχόληση, σε όλες τις χώρες, δρουν ως δίκτυ προστασίας κατά της φτώχειας, αν και λόγω της βαθιάς οικονομικής ύφεσης, συχνά διαπιστώνεται ότι για τους εργαζόμενους, υπάρχει υψηλός κίνδυνος φτώχειας, ο οποίος συνδέεται με τις χαμηλές δεξιότητες, την αβέβαιη απασχόληση και μερική απασχόληση και τις χαμηλές απολαβές.

Λέξεις κλειδιά

Οικονομική ύφεση, Σχετική και απόλυτη φτώχεια, Ομάδες υψηλού κινδύνου φτώχειας

1. Εισαγωγικές παρατηρήσεις

Τα βασικά ερωτήματα που καλείται να εξετάσει η παρούσα εργασία έχουν ως εξής:

- Ποιο είναι το επίπεδο και τα χαρακτηριστικά της φτώχειας στην Ελλάδα;
- Πώς επηρεάζεται το μέγεθος και η σύνθεση της φτώχειας από την παρατεταμένη οικονομική ύφεση;
- Ποιες οι ομάδες που πλήττονται ιδιαίτερα την περίοδο της οικονομικής ύφεσης;

Στο πλαίσιο αυτό, αρχικά, γίνεται μια συνοπτική βιβλιογραφική ανασκόπηση, αναφορικά με την έννοια της φτώχειας, εστιάζοντας σε έννοιες όπως «αστική φτώχεια», «νέα φτώχεια» και «πολλαπλή στέρηση». Παράλληλα, εξειδικεύονται και περιγράφονται οι βασικοί δείκτες της φτώχειας, δίνοντας έμφαση στον καθορισμό των ομάδων υψηλού κινδύνου για την περίοδο 2008-2013¹.

Όπως θα διαφανεί, καθώς η φτώχεια είναι ένα σχετικό φαινόμενο, οι διαφοροποιήσεις στην τρέχουσα οικονομική ύφεση είναι ποιοτικές και ποσοτικές. Θα διαπιστωθεί αύξηση της ακραίας και της απόλυτης φτώχειας, αύξηση της πολυδιάστασης και της σύρρευσής της σε παραδοσιακές ευάλωτες πληθυσμιακές ομάδες, περισσότεροι μη-φτωχοί θα έλθουν κοντά στο όριο φτώχειας, ενώ παραδοσιακά μεσαία στρώματα (νέοι φτωχοί) θα περάσουν το κατώφλι της. Έχουμε την εμφάνιση ενός νέου πληθυσμού φτωχών, ο οποίος περιπλέκεται με τις νέες αστικές μορφές φτώχειας που καθορίζονται από μια αλληλουχία αρνητικών παραγόντων², οι οποίοι αλληλοεπηρεάζονται και αλληλοενισχύονται δημιουργώντας ένα εκκρεμές ή έναν φαύλο κύκλο φτώχειας. Φαίνεται ότι «σήμερα, ο φτωχός δεν είναι ένας πλούσιος με λιγότερα λεφτά, αλλά ένας “άλλος άνθρωπος”».³

Η μελέτη στρέφεται, αρχικά, γύρω από την περιγραφή επιλεγμένων εννοιολογικών απόψεων για την κατανόηση της σχετικής - πολυδιάστατης φτώχειας. Στη συνέχεια, μεταξύ άλλων, ακολουθώντας μεθοδολογικές προσεγγίσεις που προτείνονται από την επισκόπηση της σχετικής βιβλιογραφίας, εξετάζονται έννοιες όπως η νέα αστική φτώχεια και η στέρηση. Η ανάλυση συμπληρώνεται με την παρουσίαση των βασικών εμπειρικών χαρακτηριστικών της φτώχειας, με έμφαση στις ομάδες που κυρίως πλήττονται στην περίοδο της τρέχουσας οικονομικής ύφεσης.

2. Μεθοδολογικοί και εννοιολογικοί προβληματισμοί

Για τον Chambers (2006), η φτώχεια είναι μία σύνθετη και πολυδιάστατη έννοια και για την κατανόηση και τον ορισμό της βασικά είναι τα ερωτήματα «Τι είναι η φτώχεια;» «Ποιος ρωτάει;» και «Ποιος απαντάει;». Στο πλαίσιο αυτό, η εισοδηματική φτώχεια (έλλειψη εισοδήματος κυρίως) διακρίνεται από άλλες μορφές στέρησης ή ανεπάρκειας πόρων, που έχει αποτέλεσμα τον ουσιαστικό αποκλεισμό του ατόμου ή της οικογένειάς του από το συνηθισμένο επίπεδο δι-

1. Χρησιμοποιούνται τα στοιχεία από την EU-SILC, που είναι διαθέσιμα στην ιστοσελίδα της Eurostat: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/income_social_inclusion_living_conditions/data/database. Τα διαθέσιμα στοιχεία για τη φτώχεια στην Ελλάδα καλύπτουν μέχρι και το έτος 2013, ενώ το εισόδημα και η απασχόληση αφορούν στο προηγούμενο έτος. Οτιδήποτε αναφορές πέραν του 2013 βασίζονται σε ίδιες εκτιμήσεις.

2. Όπως για παράδειγμα η απώλεια εργασίας, η απώλεια εισοδήματος ή κατοικίας, η υπερχρέωση, η κρίση της οικογένειας κ.λπ.

3. Η φράση είναι «δανεισμένη» από τον Καθηγητή Γ. Πανούση (2012).

αβίωσης, καθώς και από τη συμμετοχή του στις συνήθειες και δραστηριότητες της κοινωνία που ζει (Townsend 1979: 31)⁴.

Οι Paugam (1996) και Atkinson (1998) κάνουν διάκριση μεταξύ «υποβαθμισμένης ένταξης» (disqualified integration), που αναφέρεται στην περίπτωση ατόμων ανειδίκευτων οι οποίοι όμως έχουν εργασία με ασφάλιση, και της εργασίας ως «υπονομευμένης ένταξης» (compromised integration) για την περίπτωση ανειδίκευτων εργατών, απασχολούμενων στη δευτερεύουσα αγορά εργασίας ή στην άτυπη οικονομία, οι οποίοι δεν έχουν την κάλυψη κοινωνικής ασφάλισης.

Ακόμα κι αν η έλλειψη ικανοποιητικού χρηματικού εισοδήματος είναι, σε πολλές περιπτώσεις, το πρώτο βήμα προς τη στέρηση, εντούτοις, δε φαίνεται να επαρκεί από μόνο του να περιγράψει τις νέες αστικές μορφές φτώχειας που καθορίζονται από μια αλληλουχία αρνητικών παραγόντων (π.χ. απώλεια εργασίας, εισοδήματος ή κατοικίας, υπερχρέωση, κρίση της οικογένειας, κ.λπ.), οι οποίοι αλληλοεπηρεάζονται και αλληλοενισχύονται δημιουργώντας ένα φαύλο κύκλο ή μία σπείρα της φτώχειας.

Αναλυτικότερα, φαίνεται ότι με την αύξηση της ετερογένειας των συνθηκών απασχόλησης, τις μειώσεις των θέσεων απασχόλησης, ακόμη και για τις χαμηλά αμειβόμενες, βραχείας διάρκειας θέσεις, τις δημογραφικές αλλαγές (χαμηλή γονιμότητα και συνεχιζόμενη γήρανση) και κυρίως τον περιορισμό των δημοσίων δαπανών, πλήττονται ομάδες πληθυσμού όπως: οι εργαζόμενοι φτωχοί, οι μακροχρόνια άνεργοι, οι νέοι και τα παιδιά σε νοικοκυριά χαμηλού εισοδήματος, οι νέοι μετανάστες, τα άτομα που αδυνατούν να καλύψουν τις ανάγκες τους για μία αξιοπρεπή στέγη, πολλοί χαμηλοσυνταξιούχοι κ.λπ.

Το σύστημα κοινωνικής προστασίας, αδυνατεί να εξασφαλίσει ένα ελάχιστο επίπεδο αξιοπρεπούς διαβίωσης στα άτομα που δεν έχουν τη δυνατότητα να έχουν ένα επαρκές εισόδημα. Ταυτόχρονα, λόγω της κρίσης, τα άτυπα δίκτυα στήριξης εξασθενούν και καταρρέουν, ενώ τα νοικοκυριά με εισόδημα από πολλαπλές πηγές δε φαίνεται να ενδιαφέρονται για την παροχή κρατικών προνοιακών υπηρεσιών και δεν είναι ανεκτικά σε υψηλά επίπεδα φορολόγησης.

Στη νέα πραγματικότητα της οικονομικής ύφεσης, στα «νέα προνομιούχα νοικοκυριά», φαίνεται να υπάρχει τουλάχιστον ένα άτομο με μία αξιοπρεπή και πλήρη απασχόληση, κάτι το οποίο δεν είναι εξασφαλισμένο για τα «μη προνομιούχα νοικοκυριά». Σε αντίθεση, στην περίπτωση των μη προνομιούχων, υπάρχει υψηλή ανεργία ή απασχόληση σε χαμηλά αμειβόμενες θέσεις της δευτερεύουσας αγοράς εργασίας και, κατά ένα μεγάλο βαθμό, εξάρτηση από τις υπηρεσίες του κοινωνικού κράτους, οι οποίες ούτως ή άλλως γίνονται

4. Ο ορισμός αυτός για τη σχετική φτώχεια και η σύνδεσή της με την έννοια της σχετικής στέρησης, αμφισβήτησαν τον μέχρι τότε προτεινόμενο ως αντικειμενικό προσδιορισμό των ορίων φτώχειας με βάση τα σχετικά επίπεδα εισοδήματος.

αποδέκτες περικοπών, είναι χαμηλής ποιότητας, στερούνται καινοτομίας και παρέχονται με ιδιαίτερα γραφειοκρατικές διαδικασίες.

Η έννοια της νέας αστικής φτώχειας, μεθοδολογικά, είναι βασισμένη σε δύο υποθέσεις:

(α) η στέρηση μπορεί να προέλθει από συσσωρευτικές και πολλαπλές διαδικασίες που δε συσχετίζονται με έναν και μοναδικό παράγοντα, συχνά επιδεινώνεται κατά τη διάρκεια του χρόνου και έχει σχετικά κρυφές παρενέργειες, που δεν επηρεάζουν μόνο τα άτομα, αλλά και τις οικογένειές τους,

(β) οι κίνδυνοι -να περιέλθει κανείς σε κατάσταση φτώχειας- είναι γενικά δύσκολο να ελεγχθούν και υπό τον έλεγχο των παραδοσιακών πολιτικών κοινωνικού κράτους.

Στο πλαίσιο αυτό, οποιοδήποτε πρόγραμμα ή πολιτική πρέπει να βασίζεται σε μία σύνθετη τυπολογία με εξειδικευμένους δείκτες, οι οποίοι είναι σε θέση να αποτυπώνουν όχι μόνο την έλλειψη εισοδήματος (σχετική φτώχεια), αλλά και άλλους μη εισοδηματικούς πόρους και καταστάσεις οι οποίες είναι πλησιέστερα σε μία απόλυτη ή υποκειμενική προσέγγιση του φαινομένου.

Ο Hagenaars (1986: 37) καθόρισε τη φτώχεια με τρία χαρακτηριστικά:

- Στέρηση βασικών αγαθών.
- Να έχει κανείς λιγότερα από άλλους σε μία κοινωνία.
- Να αισθάνεται κανείς ότι δεν έχει επαρκείς πόρους να τα βγάλει πέρα μόνος του.

Οι τρεις τελευταίοι ορισμοί υπογραμμίζουν τη σχετική φύση της σύγχρονης φτώχειας. Ένας ελάχιστος αποδεκτός τρόπος ζωής εξαρτάται, κατά ένα μεγάλο μέρος, από τον επικρατούντα τρόπο ζωής στην κοινότητα και στο επίπεδο κοινωνικής και οικονομικής ανάπτυξής της.

Στη παρούσα εργασία, με δεδομένο το ότι η φτώχεια είναι ένα πολυδιάστατο φαινόμενο, θεωρούμε ότι πρέπει να εξετάζεται με σχετικούς και απόλυτους όρους, με αντικειμενικά και υποκειμενικά κριτήρια, χρηματικά και μη, που μπορούν να υποστηρίξουν το σχεδιασμό και την άσκηση πολιτικής και να περιλαμβάνει τους κάτωθι συμπληρωματικούς δείκτες:⁵

1. Εισοδηματική φτώχεια (αφορά όσους διαθέτουν εισόδημα κάτω από το 60% του ισοδύναμου διαθέσιμου διαμέσου εισοδήματος). Αυτή η σχετική προσέγγιση της φτώχειας δίνει έμφαση στην εισοδηματική ανισότητα και διαφοροποιείται από την έννοια του κινδύνου *απόλυτης φτώχειας* (στερούμενος βασικών μέσων επιβίωσης).

5. Για μία παρόμοια προσέγγιση βλέπε: *Balourdos* 2014: 114-115.

2. Ποσοστό σοβαρής υλικής στέρησης, το οποίο αναφέρεται στην κατάσταση των ανθρώπων που δε μπορούν να καλύψουν οικονομικά μια σειρά από ανάγκες που θεωρούνται ουσιώδους σημασίας, για να ζήσουν μία αξιοπρεπή ζωή.⁶
3. Υποκειμενική φτώχεια, η οποία αποτιμάται στις αντιλήψεις των ίδιων των νοικοκυριών, όσον αφορά το επίπεδο διαβίωσής τους. Από την έρευνα EU - SILC χρησιμοποιείται το ερώτημα: «*Με το συνολικό μηνιαίο εισόδημα όλων των μελών του νοικοκυριού σας, πώς αντιμετωπίζετε τις συνήθεις ανάγκες σας;*»⁷
4. Κίνδυνος φτώχειας που ορίζεται με όριο σε σταθερές τιμές του έτους 2008 (προσαρμοσμένο με βάση τον πληθωρισμό), ο οποίος σε σύγκριση με το συμβατικό όριο της φτώχειας δίνει μια ένδειξη των αλλαγών στην απόλυτη κατάσταση όσων έχουν χαμηλά εισοδήματα. Βασικά, ο δείκτης αυτός λαμβάνει υπόψη τα επίπεδα τιμών, έτσι, εάν υπάρχει μια αύξηση στα πραγματικά εισοδήματα, υπονοεί ότι βελτιώνονται οι συνθήκες διαβίωσης όλων, συμπεριλαμβανομένων και των φτωχών.⁸ Επειδή υπάρχει προσαρμογή με βάση τον πληθωρισμό, ο δείκτης μπορεί, επίσης, να αποτελέσει ένδειξη για το ποσοστό του πληθυσμού, που σε βάθος χρόνου μπορεί να αντέξει οικονομικά να αγοράσει ένα σταθερό καλάθι αγαθών και υπηρεσιών.

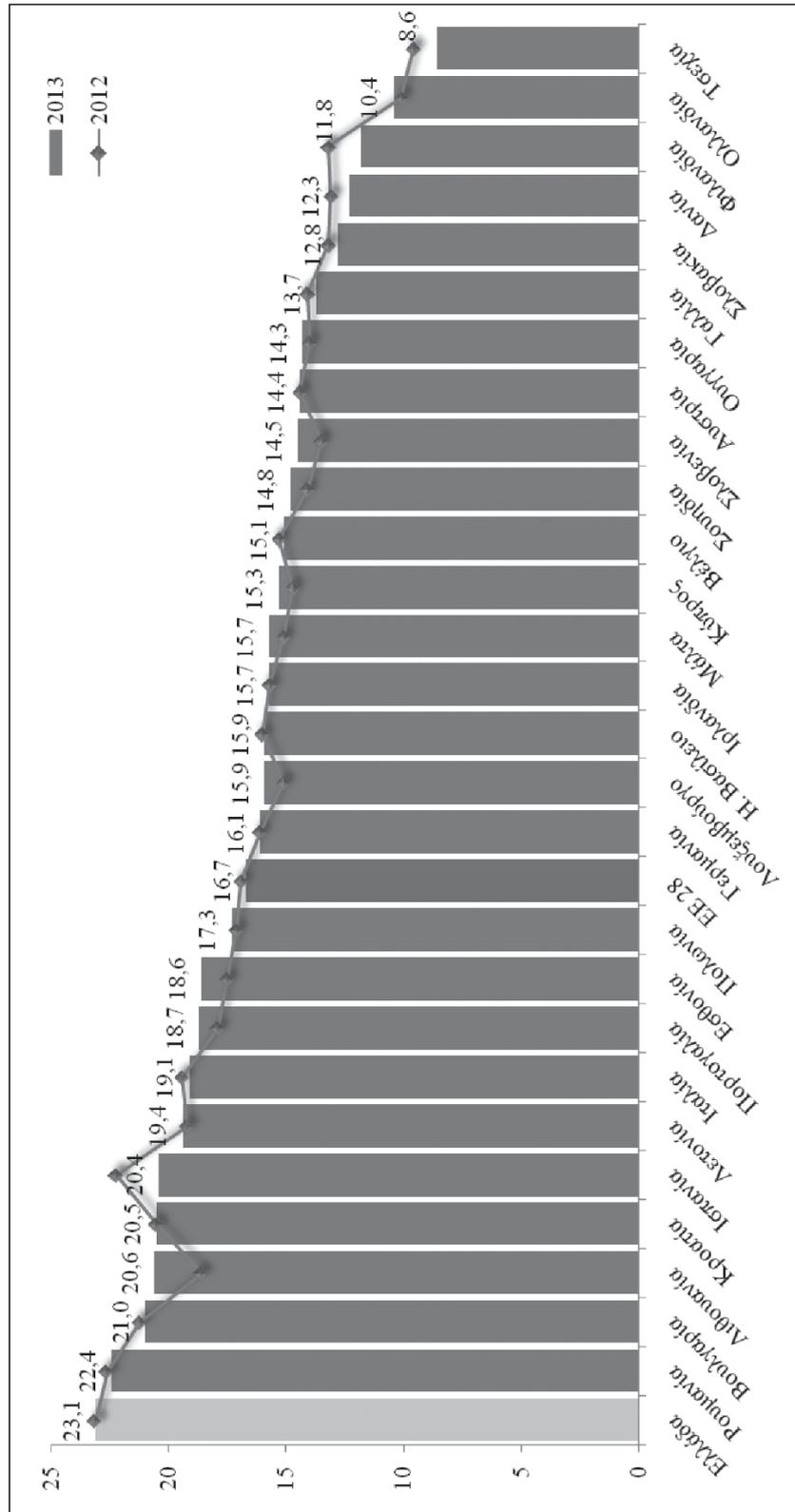
3. Ο κίνδυνος φτώχειας στην Ελλάδα: τάση, ομάδες που πλήττονται και σπείρες της φτώχειας

3.1. Σύγκριση με τις χώρες της ΕΕ και διαχρονική εξέλιξη της φτώχειας στην Ελλάδα

Από την Έρευνα Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης των Νοικοκυριών (EU-SILC) διαπιστώνεται, κατ' αρχάς, ότι ο κίνδυνος φτώχειας στην Ελλάδα (23,1% το 2013) απέχει σημαντικά από τον μέσο όρο της ΕΕ 28 (16,7% το 2013). Άλλωστε, μεταξύ των 28 χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Γράφημα 1) για το 2013 στην Ελλάδα καταγράφεται το υψηλότερο ποσοστό και ακολουθούν η Ρουμανία (22,4%) και η Βουλγαρία (21,0%).

6. Οι άνθρωποι θεωρούνται ότι αντιμετωπίζουν σοβαρή υλική στέρηση στην περίπτωση που παρουσιάζουν τουλάχιστον 4 από τις 9 στερήσεις: i) να πληρώσουν το ενοίκιο ή τους λογαριασμούς των δημόσιων υπηρεσιών, ii) να κρατήσουν το σπίτι τους επαρκώς ζεστό, iii) να αντιμετωπίσουν απροσδόκητα έξοδα, iv) να τρώνε κρέας, ψάρι ή ισοδύναμο πρωτεΐνης κάθε δεύτερη μέρα, v) να απολαύσουν μία εβδομάδα διακοπών μακριά από το σπίτι, μία φορά το χρόνο, vi) να έχουν αυτοκίνητο, vii) να έχουν πλυντήριο ρούχων, viii) να έχουν έγχρωμη τηλεόραση ή ix) να έχουν τηλέφωνο (Guio 2005).
7. Οι πιθανές απαντήσεις είναι: Με μεγάλη δυσκολία, Με δυσκολία, Με μικρή δυσκολία, Σχεδόν εύκολα, Εύκολα, Πολύ εύκολα (Βλέπε αναλυτικότερα: *Heikkilä κ.ά.* 2006).
8. Αντίθετα, ο συμβατικός δείκτης κινδύνου της φτώχειας μετρά τις μεταβολές στα μέσα εισοδηματικά επίπεδα (συμπεριλαμβανομένης της επίδρασης και των μεταβολών των τιμών στο πραγματικό εισόδημα).

Γράφημα 1. Κίνδυνος φτώχειας στις χώρες της ΕΕ 28, 2012-2013*

* Ιρλανδία και Κροατία μη διαθέσιμα στοιχεία για το 2013 (έχει τεθεί η τιμή του 2012 και στις δύο περιπτώσεις).

Η πολιτική ανυπακοή στην εποχή της κρίσης

Φωτεινή Βάκη

Επίκουρη Καθηγήτρια, Τμήμα Ιστορίας, Ιόνιο Πανεπιστήμιο

Σύμφωνα με τις εννοιολογικές οριοθετήσεις της Πολιτικής φιλοσοφίας, η έννοια της πολιτικής ανυπακοής πρέπει να διακρίνεται αυστηρά από τις έννοιες της μαχητικής αντίστασης ή της εξέγερσης ως προς τα πεδία δράσης και στους σκοπούς τους. Αν η τελευταία, ήδη από τον John Locke, νομιμοποιείται απολύτως προκειμένου να ανατραπεί ένα τυρανικό, διεφθαρμένο και άδικο καθεστώς η πρώτη ανακύπτει μόνο στο πλαίσιο ενός δημοκρατικού καθεστώτος που διέπεται από δίκαιους νόμους οι οποίοι θεσπίζονται βάσει ενός δίκαιου Συντάγματος. Αδήριτη προϋπόθεση, με άλλα λόγια, της πολιτικής ανυπακοής είναι ένα κράτος δικαίου αξιο υπακοής. Σκοπός της παρούσας εισήγησης είναι η διερεύνηση της έννοιας της πολιτικής ανυπακοής και συνακόλουθα των νομιμοποιητικών της θεμελίων. Πότε το καθήκον της υπακοής στους νόμους παύει να είναι δεσμευτικό ενόψει της υπεράσπισης δικαιωμάτων και ελευθεριών αλλά και της εναντίωσης στην αδικία; Το συνταγματικά κατοχυρωμένο δικαίωμα μιας νομοθετικής πλειοψηφίας να παράγει δίκαιο συνεπάγεται άρδην ότι και οι παραγόμενοι από αυτήν νόμοι είναι δίκαιοι; Ορθό και δίκαιο εν τέλει είναι ό,τι βούλεται η πλειοψηφία; Η ανάδειξη των λόγων που καθιστούν δικαιολογήσιμη την πολιτική ανυπακοή προϋποθέτει την ανάδειξη των αρχών που πρέπει να διέπουν ένα καθεστώς δικαίου νεωτερικού τύπου προκειμένου το τελευταίο να κρίνεται αξιο υπακοής.

Λέξεις κλειδιά

Πολιτική ανυπακοή, Δίκαιο, Δημοσιότητα, Δημοκρατία

Η ιστορία γράφεται με πολιτική ανυπακοή. Την ιστορική πρόοδο δεν την εγγυώνται οι οιονεί μεταφυσικές προθέσεις που αποδίδονται στον ιστορικό χρόνο, η πανουργία του Λόγου ή της φύσης ούτε κάποιες αδήριτες νομοτέλειες. Τον ιστορικό καμβά υφαίνουν τα καθημερινά επεισόδια πολιτικής ανυπακοής που διανοίγουν ρωγμές στο κοινωνικό και πολιτικό συμπαγές μέσα από τις οποίες αναδύεται ένα όραμα, μια ουτοπία, το σχέδιο ή το εγχείρημα που αλλάζει την κοινωνία αλλάζοντας τις αναπαραστάσεις της (Bourdieu 1999: 128). Την ιστορία δεν την γράφουν τα κελεύσματα και οι βουλές μιας Πρόνοιας -θεικής ή εγκόσμιας- ερήμην των δρώντων αλλά η συνείδηση των «ανυπάκουων» που τους καλεί επιτακτικά να εγκαταλείψουν το μαλακό στρώμα των καθησυχαστικών

στικών βεβαιοτήτων του «κοινού νου» που εγγυώνται ένα φιλήσυχο κοινωνικό βίο και να ορθώσουν ηθικό ανάστημα υπερασπιζόμενοι τις αρχές της δικαιοσύνης και της δημοκρατίας. Για την Hannah Arendt, η πολιτική ανυπακοή γίνεται το συνώνυμο του «μη κοινού νού» (Arendt 1953: 384). Από τον μυθικό Προμηθέα, την τραγική Αντιγόνη και τον μεταμυθικό Σωκράτη μέχρι τον εκκεντρικό Μπάρτλεμπου του Χέρμαν Μέλβιλ που επαναλαμβάνει μονότονα στον εργοδότη του «θα προτιμούσα όχι», από τον Θωρώ που αρνείται να πληρώσει τον κεφαλικό φόρο μέχρι την Αφρικανή Ρόζα Παρκς που το 1955 αρνείται να σηκωθεί από τη θέση της στο λεωφορείο, από τις σουφραζέτες, τους αντιρρησίες συνείδησης και τα εργατικά κινήματα μέχρι το φοιτητικό κίνημα κατά του Βιετνάμ και των ρατσιστικών διακρίσεων, από τον Γκάντι μέχρι τον Μάρτιν Λούθερ Κινγκ, οι πολιτικά «ανυπάκουοι», είτε είναι τέκνα μυθοπλασίας είτε πρωταγωνιστές της ιστορίας είτε οι αφανείς ήρωες της διπλανής πόρτας, εμφανίζονται επί σκηνής όταν ο «χρόνος ξεχαρβαλώνεται» -για ν' ανακαλέσουμε τον Άμλετ- και ενδύονται τις μορφές του ήρωα, του ασκητή, του επαναστάτη, του μάρτυρα, του εκκεντρικού.

Αν η ίδια η ιστορία της ανθρωπότητας ξεκινά από μια πράξη ανυπακοής, αυτή των πρωτόπλαστων που παραβιάζουν την θεϊκή εντολή, η πολιτική ανυπακοή γίνεται ένα μάλλον δισεπίλυτο αντικείμενο δημόσιου διαλόγου μεταξύ πολιτικών φιλοσόφων, δικαστών του Ανώτατου Δικαστηρίου της Αμερικής και κυβερνώντων με αφορμή το κίνημα κατά των ρατσιστικών διακρίσεων και του πολέμου στο Βιετνάμ. Από τη μιά μεριά, οι Hannah Arendt, ο John Rawls, ο R. Dworkin αλλά και το Ανώτατο Δικαστήριο υποστηρίζουν ότι η πολιτική ανυπακοή όχι μόνο επιτρέπεται αλλά και επιβάλλεται δεδομένου του ρόλου της ως όρου ύπαρξης της δημοκρατίας, συστατικού στοιχείου μιας ευτεταγμένης πολιτείας και εμπλουτισμού του Συντάγματος. Από την άλλη, στην προεκλογική καμπάνια του 1966 ο Νίχσον καταγγέλλει όσους επιδεικνύουν πολιτική ανυπακοή ως «αναρχικούς» και εξτρεμιστές ισχυριζόμενος ότι η αιτία των κοινωνικών εκρήξεων δεν είναι ο πόλεμος στο Βιετνάμ ή ο ρατσισμός αλλά η «έλλειψη σεβασμού προς το κράτος δικαίου» (Δουζίνας 2011: 119).

Τα επιχειρήματα με τα οποία αντεπιτίθεται ο αντίπαλος της πολιτικής ανυπακοής διακρίνονται αδρομερώς στις εξής τρεις κατηγορίες:

Πρώτον, ένα δεοντοκρατικό επιχειρήμα που επιτάσσει τον σεβασμό στον νόμο ως νόμο ακόμη και αν ο τελευταίος δεν φέρει τα χαρακτηριστικά που τον καθιστούν άξιο σεβασμού. (Storing 1991: 93). Το επιχειρήμα θυμίζει εν πολλοίς τον Πλατωνικό διάλογο «Κρίτων» όπου ο Σωκράτης αρνείται κατηγορηματικά να δραπετεύσει από τη φυλακή υποστηρίζοντας ότι οφείλει να υπακούσει στους νόμους της πόλης που τον γαλούχησε. Οι νόμοι στον διάλογο προσωποποιούνται, γίνονται καθημερινοί επισκέπτες της συνείδησης του Σωκράτη και οι λόγοι τους αντηχούν τόσο έντονα μέσα του όσο οι ήχοι των Κορυβάντων (Πλά-

των: 203) υπενθυμίζοντάς του νυχθημερόν την οφειλή του σε αυτούς που την επιτάσσει ο ρόλος τους ως συμβολικών γονέων.

Η δεοντοκρατική διάσταση του παραπάνω επιχειρήματος εναρμονίζεται με μια συνεπειοκρατική κατά την οποία, η πολιτική ανυπακοή θα τερπίζε το δίκαιο διαρρηγνύοντας τον κοινωνικό ιστό εφόσον ο καθένας θα εκχωρούσε στον εαυτό του τον ρόλο του κριτή του δίκαιου και άδικου και θα παραβίαζε τον νόμο προκειμένου να εκπληρώσει τους σκοπούς του.

Δεύτερον, η εναντίωση στην πολιτική ανυπακοή υπαγορεύεται από το εν πολλοίς φιλοσοφικό επιχείρημα του ηθικού σχετικισμού. Η απουσία καθολικής ισχύος του ορθού ή μη ορθού, δικαίου ή άδικου καθιστά τον καθένα πηγή αυθεντίας όσον αφορά την ηθικότητα ή το δίκαιο των πράξεων του ανοίγοντας τον ασκό του Αιόλου στο κοινωνικό χάος.

Τέλος, το μετριοπαθές επιχείρημα της φιλελεύθερης αρχής, ήτοι της αρχής της πολιτικής συμμετοχής στην οριοθέτηση δεσμευτικών δικαιϊκών και ηθικών αρχών μέσω της διαδικασίας ισότιμης δημόσιας διαβούλευσης, δικαιολογεί την πολιτική ανυπακοή μόνο σε αυταρχικά καθεστώτα. Πολιτική ανυπακοή σε πολίτευμα που θεμελιώνεται στην συναίνεση και συμμετοχή συνιστά αντίφαση εν τοις όροις (Raz 1991: 165-6). Είναι όμως η φιλελεύθερη αρχή της πολιτικής συμμετοχής εχέγγυο θέσπισης δίκαιων νόμων; Δεν υπάρχουν άδικοι νόμοι σε πολιτεύματα που θεμελιώνονται στη συναίνεση; Και σε αυτήν την περίπτωση δεν θα έπρεπε να παραχωρείται χώρος στο δικαίωμα της πολιτικής ανυπακοής;

Η υπεράσπιση της πολιτικής ανυπακοής και η ανασκευή των παραπάνω επιχειρημάτων αξιώνει, ωστόσο, απάντηση στα εξής ερωτήματα: Ποιά τα όρια μεταξύ ανυπακοής και παρανομίας; Πότε με άλλα λόγια νομιμοποιείται η επίδειξη πολιτικής ανυπακοής. Ποιά η συνοριακή γραμμή μεταξύ δίκαιου και άδικου νόμου; Επιπλέον, ποιά είναι τα όρια μεταξύ πολιτικής ανυπακοής και εξέγερσης; Τα εν λόγω όρια συνυφαίνονται με τον ρόλο που επιτελεί και τον σκοπό που υπηρετεί η πρώτη οι οποίοι συνίστανται στον διαρκή έλεγχο και περιφρούρηση της δημοκρατίας όταν η τελευταία αμφισβητείται άμεσα ή έμμεσα από τις πρακτικές διακυβέρνησης.

1. Οριοθετήσεις

Σύμφωνα με τις εννοιολογικές οριοθετήσεις της Πολιτικής φιλοσοφίας, η έννοια της πολιτικής ανυπακοής πρέπει να διακρίνεται αυστηρά από τις έννοιες της μαχητικής αντίστασης ή της εξέγερσης ως προς τα πεδία δράσης και στους σκοπούς τους. Αν η τελευταία, ήδη από την φιλελεύθερη Δεύτερη πραγματεία περί διακυβέρνησης του John Locke, νομιμοποιείται απολύτως προκειμένου να ανατραπεί ένα τυρανικό, διεφθαρμένο και άδικο καθεστώς η πρώτη ανα-

κίπτει μόνο στο πλαίσιο ενός δημοκρατικού καθεστώτος που διέπεται από δίκαιους νόμους οι οποίοι θεσπίζονται βάσει ενός δίκαιου συντάγματος (Rawls 2002: 423). Αδήριτη προϋπόθεση, με άλλα λόγια, της πολιτικής ανυπακοής είναι ένα κράτος δικαίου άξιο υπακοής.

Για να το θέσουμε διαφορετικά: Η διαφορά μεταξύ του επαναστάτη και αυτού που ασκεί πολιτική ανυπακοή έγκειται στο εξής: ο επαναστάτης απορρίπτει συλλήβδην το υφιστάμενο νομικοπολιτικό πλαίσιο ως καταπιεστικό και αξιώνει με κάθε μέσο την ανατροπή του. Αυτός ο οποίος επιδεικνύει πολιτική ανυπακοή, αντίθετα, εκφράζει μη βίαια και δημόσια τη διαφωνία του σε έναν νόμο εντός των ορίων όμως ή στις παρυφές της πίστης του στο νόμο με σκοπό την αλλαγή του νόμου ή τη μεταβολή της κυβερνητικής πολιτικής. Ο λόγος περί πολιτικής ανυπακοής είναι ταυτοχρόνως και λόγος περί της φύσης, των αρχών αλλά πρωτίστως των ορίων αντοχής του δημοκρατικού πολιτεύματος.

Για τον R. Dworkin, «οι Αμερικανοί δέχονται ότι η πολιτική ανυπακοή καταλαμβάνει μια άτυπη πλην νόμιμη θέση στον πολιτικό πολιτισμό της κοινότητάς τους... Η πολιτική ανυπακοή δεν είναι πλέον μία τρομακτική ιδέα στις Η.Π.Α». (Dworkin 1985: 105). Στην ίδια γραμμή πλεύσης, ο Rawls υποστηρίζει την εξής θέση:

«Το πρόβλημα της πολιτικής ανυπακοής... εμφανίζεται μόνο στο πλαίσιο ενός λίγο ή πολύ δίκαιου δημοκρατικού κράτους όσον αφορά εκείνους τους πολίτες που αναγνωρίζουν και δέχονται τη νομιμότητα του συντάγματος. Η δυσκολία αφορά τη σύγκρουση καθηκόντων. Σε ποίο βαθμό το καθήκον συμμόρφωσης με τους νόμους που θεσπίζει μια νομοθετική πλειοψηφία (ή με εκτελεστικές πράξεις που υποστηρίζονται από την εν λόγω νομοθετική πλειοψηφία) παύει να είναι δεσμευτικό εν όψει του δικαιώματος υπεράσπισης των ελευθεριών και του καθήκοντος αντίστασης στην αδικία;» (Rawls 1971: 363).

Το ερώτημα που εγείρεται αναπόφευκτα αφορά τα νομιμοποιητικά θεμέλια της πολιτικής ανυπακοής. Πότε το καθήκον της υπακοής στους νόμους παύει να είναι δεσμευτικό ενόψει της υπεράσπισης δικαιωμάτων και ελευθεριών αλλά και της εναντίωσης στην αδικία; Το συνταγματικά κατοχυρωμένο δικαίωμα μιας νομοθετικής πλειοψηφίας να παράγει δίκαιο συνεπάγεται άρδην ότι και οι παραγόμενοι από αυτήν νόμοι είναι δίκαιοι; Ορθό και δίκαιο εν τέλει είναι ό,τι βούλεται η πλειοψηφία;

Προς αποφυγή παρεξηγήσεως τα παραπάνω ερωτήματα σε τίποτε δεν σκοπεύουν να μειώσουν έναν δεσμευτικό κανόνα ψηφοφοριών της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας. Σκοπεύουν όμως να καταδείξουν ότι η τυπική ισχύς ενός νόμου όπως κατοχυρώνεται από την αρχή της πλειοψηφίας δεν ταυτίζεται κατ' ανάγκη με την ουσιαστική του ορθότητα και νομιμοποίηση.

Η ανάδειξη των λόγων που καθιστούν δικαιολογήσιμη την πολιτική ανυπακοή προϋποθέτει την ανάδειξη των αρχών που πρέπει να διέπουν ένα καθεστώς δικαίου νεωτερικού τύπου προκειμένου το τελευταίο να κρίνεται άξιο υπακοής.

2. Αρχές ευτεταγμένης Πολιτείας στην παράδοση του ευρωπαϊκού Διαφωτισμού

Στον κλασικό φιλελευθερισμό που εκκινεί ουσιαστικά από το έργο του J. Locke, Δεύτερη Πραγματεία περί Διακυβέρνησης, τόσο η πολιτική υποχρέωση υπακοής στον νόμο όσο και η άρση της, υπαγορεύονται από την συμβολαιοκρατική νομιμοποίηση της πολιτικής εξουσίας. Εφ' όσον η μετάβαση από την προπολιτική φυσική κατάσταση στην πολιτική εξουσία θεμελιώνεται στη συναίνεση ή το συμβόλαιο, τούτέστιν είναι προϊόν συμφωνίας, τότε οι πολίτες υποχρεώνονται να υπακούουν την κυβέρνηση και να υποκαθιστούν την εκάστοτε υποκειμενική ερμηνεία του Φυσικού Δικαίου με αυτήν που αποδίδει στο τελευταίο η πολιτική κοινότητα όπως εγγράφεται και αποτυπώνεται στους νόμους που θεσπίζει. Η έννοια της συναίνεσης ως του θεμέλιου επί του οποίου εδράζεται η πολιτική εξουσία γίνεται παραδόξως το νομιμοποιητικό εκέγγυο τόσο της συμμόρφωσης όσο και της ανυπακοής προς της τελευταία. Η λокιανή έννοια της συναίνεσης λειτουργεί και ως τελεσφόρο μέσο δικαιολόγησης της απόσυρσης της υποστήριξης προς ένα καθεστώς. Η πολιτική ανυπακοή, η αντίσταση κατά της αρχής, ακόμη και η εξέργεση είναι καθ' όλα νόμιμες, σύμφωνα με τον Λοκ, σε περιπτώσεις κατάχρησης της εξουσίας. Γράφει στην Δεύτερη Πραγματεία:

«Οποιοσδήποτε βρίσκεται στην αρχή και υπερβαίνει την εξουσία που του έδωσε ο νόμος και χρησιμοποιεί τη βία που έχει υπό τις διαταγές του με πρόθεση να επιβάλει στους υπηκόους του ό,τι δεν επιτρέπει ο νόμος, παύει με τις πράξεις του αυτές να είναι δημόσιος λειτουργός και ενεργώντας χωρίς εξουσιοδότηση μπορεί να τύχει αντίστασης όπως και κάθε άλλος άνθρωπος» (Λοκ 1990: 245).

Προλαμβάνοντας τυχόν αιτιάσεις κατά τις οποίες η θεωρία του ενδεχομένως υποδαυλίζει εξεγέρσεις, ο Λοκ διατείνεται ότι οι στασιαστές και οι πρωταίτιοι της βίας είναι οι ίδιοι οι κυβερνώντες που καταχρώνται την εξουσία τους και ενεργούν κατά παραβίαση του καταπιστεύματος:

«Επειδή η εξέργεση αποτελεί αντίσταση όχι σε πρόσωπα αλλά στην εξουσία, που θεμελιώνεται μόνο στα συνταγματικά πλαίσια και στους νόμους του πολιτεύματος, γι' αυτό αντάρτες στην πραγματικότητα είναι όποιοι με τη βία ανατρέπουν και με τη βία δικαιολογούν την παραβίασή τους. Εφόσον οι άνθρωποι με την είσοδό τους στην κοινωνία και την πολιτική κυβέρνηση αποκλείουν τη χρήση βίας και εισάγουν νόμους για τη διατήρηση της περιουσίας, της ειρήνης

Ποιες είναι οι προοπτικές του πολιτικού συστήματος και της δημοκρατίας, όπως καθιερώθηκαν κατά τη Μεταπολίτευση το 1974; Ποιες είναι οι θεμελιώδεις αλλαγές που συντελούνται στο κράτος και στη δημόσια διοίκηση και ποιες οι συνέπειές τους; Χρειάζεται συνταγματική αναθεώρηση και ποιο το περιεχόμενό της; Ποιες είναι οι εναλλακτικές προτάσεις για την αποκατάσταση της μεγάλης οικονομικής κρίσης που διέρχεται η χώρα, καθώς και των σοβαρών επιπτώσεών της για το βιοτικό επίπεδο μεγάλου τμήματος του πληθυσμού; Ποιες υπό εξέλιξη διεργασίες στην Ευρωπαϊκή Ένωση και στην παγκόσμια οικονομία μεταβάλλουν τον κόσμο, προς ποια κατεύθυνση και ποια η θέση της Ελλάδας σ' αυτό το πλαίσιο;

Στον παρόντα τόμο πρακτικών περιλαμβάνονται, κατόπιν διαδικασίας κρίσης, τα πλήρη κι αναθεωρημένα κείμενα 31 εισηγήσεων επιστημονικού συνεδρίου που διοργανώθηκε από το Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Διεθνών Σχέσεων του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου στα πεδία της πολιτικής επιστήμης, των διεθνών σχέσεων, του Δικαίου, της πολιτικής οικονομίας και της φιλοσοφίας. Ο αναγνώστης εύκολα θα διαπιστώσει τη μεγάλη ποικιλία τόσο στις επιμέρους θεματικές που γίνονται αντικείμενο διαπραγμάτευσης, όσο και στις θεωρητικές επιλογές και τις μεθοδολογικές προσεγγίσεις, αποκτώντας έτσι μια πανοραμική ματιά στην εξέταση ενός πολυσύνθετου φαινομένου.

